

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
Pasen 2014

Herinnering

In beweging

kwartaalblad van de Christengemeenschap
18e jaargang nr. 2, Pasen 2014

Inhoud van dit nummer

Van de redactie 1
Paasjubel? 1
Thema: Herinnering 2
Serie: Op de groei 17
Lijdenstijd en Paastijd 21
Bestuur en instellingen 24
Berichten uit de gemeenten 27
Allerlei 28
Internationaal 31
Boeken 32
Aankondigingen 34
Gestorvenen 36

Redactie

Nelle Amons, Jolanda van Dam, Jos van Damme,
Jolanda Gevers Leuven, Marianne de Nooij,
Marjolein te Pas

Redactieadres

In beweging, p/a mw. J. van Dam,
Putterweg 64, 3851 GE Ermelo
tel. 0341-550606
nieuw e-mail adres:
inbeweging@christengemeenschap.nl
Ook voor inlichtingen over abonnementen

Financiën en advertenties

Jos van Damme, tel. 06-10298186
e-mail: vandammejos@kpnmail.nl
banknr. NL36INGB0009185951, BIC: INGBNL2A,
t.n.v. In beweging, 6721 BW Bennekom

Druk

Drukkerij Modern, Bennekom

Kopijdata

Pinksternummer 1 april 2014
Michaëlnummer 1 juni 2014
Kopij graag aanleveren per e-mail
(inbeweging@christengemeenschap.nl).
De redactie behoudt zich het recht voor
ingezonden kopij in te korten of niet te plaatsen.

*Illustratie omslag: Herinnering van de Edese huis-
arts Gevers Leuven aan de vluchtelingen uit België
in oktober 1914 (zie kader op pag 12)*

De Christengemeenschap in Nederland en Vlaanderen Adressen en tijden van diensten

M=mensenwijdensdienst, K=zondagsdienst voor de
kinderen, info: gezien onregelmatigheid navraag nodig.

Alkmaar, Oude Kanaaldijk 9, 1825 AT, 0226-345319,
M zo 10, di 9, do 10, za (info), K zo 9 (info)
Amsterdam, A.J. Ernststraat 869, 1081 HL,
020-6420769, bgg 4414949, M zo 10, wo 9,
do 10, za 9 of 11 (info), K zo 9.30 (info)
Antwerpen, H. Consciencelaan 107, B-2640 Mortsel,
03-4406821, M zo 10, wo 9.30, do 10 in Olen
(info), vr 9.30, K zo 9.30 (info)
Arnhem, Brugstraat 5, 6811 MB, 026-3621769,
M zo 10 (info), do 9.00 (info), K zo 9.30 (info)
Den Haag, Groot Hertoginnelaan 2, 2517 EG,
070-3634898, M zo 10.15, di 9 (info), wo 10 (info),
do 9, vr 10.30 (info), K zo 9.30 (info)
Driebergen, Rijsenburgselaan 2a, 3972 EJ, 0343-758838,
M zo 10.30 (info), di 9.30 (info), do 9.30, K zo 10 (info)
Eindhoven, Dorpstraat 122, 5504 HL, Veldhoven,
040-2221009, bgg 2520498, M zo 9.30 of 10.45 (info),
wo 9.30 (info), vr. 9.30 (info), K zo 10 (info)
Het Gooi, Veldweg 1, Bussum, 1404 CV, 035-5417957,
bgg 6563160, M zo 10, do 10 (info), K 11.15 (info)
Groningen, Lauwersstraat 3, 9725 HD, 0592-347059,
bgg 0594-659558, M zo 10.30 (info), do 10 (info),
K zo 10 (info)
Leeuwarden, Droevendal 9, 8911 KK, 0594-659558,
M zo 10.30 (info), wo 9.15 (info), K zo 9.45 (info)
Leiden, Vestestraat 49, 2312 SW, 071-5727618,
bgg 071-5121459, M zo 10.30 (info), do 10 (info),
K zo 10 (info)
Meppel, Catharinastraat 44, 7941 JG, 0522-452699,
M zo 10.30 (info), wo (info), K zo 9.45 (info)
Middelburg, Lange Noordstraat 62 (geen postadres),
0118-591628, bgg 583352, M zo 10 (info)
Rotterdam, Lumeysstraat 33, 3039 ZN, 010-6652586,
bgg 4612203, M zo 10.30, di 9.30, wo 9.30, vr 7.30,
K zo 10
West-Brabant, Minckelersstraat 27 (geen postadres),
Breda, 076-5422983, bgg 5021945, M za 9.30 (info)
Zeist, van Tetslaan 4, 3707 VD, 030-6913868,
M zo 10.30, wo 9, do 8, vr 10 (info), K zo 9.30
Zutphen, Badhuisweg 27, 7201 GM, 0575-787294,
M zo 10.30, di 10 (info), do 9.15 (info), K zo 10 (info)

Landelijk secretariaat: 070-3451506

Groot Hertoginnelaan 4

2517 EG Den Haag

E-mail: secretariaat@christengemeenschap.nl

Website: www.christengemeenschap.nl

Van de redactie

"U komt mij bekend voor, maar wie bent u ook alweer?" Deze vraag stelde mij een honderdjarige man toen ik hem bezocht in het verzorgingshuis. "Vreemd toch dat de sleet zo in mijn korte termijn geheugen zit", zei hij even later peinzend, "terwijl herinneringen aan mijn kinder- en jeugdtijd, waarvan ik niet wist dat ik ze had, als uit het niets in mij opwellen. We raakten aan de praat. Hij sprak over vroeger. Toen hij over zijn schooltijd vertelde, begonnen zijn ogen schalks te glimmen en zonder hapering declameerde hij een behoorlijk ondeugend gedicht van wel zeven coupletten. Hij genoot ervan en ik genoot van hem en we verbaasden ons beiden. Het kan dus zo maar gebeuren dat na negentig levensjaren plotseling een laatje met een bijzondere inhoud openspringt en je samen onverwacht kunt grinniken om een kindervers van heel lang geleden.

Deze In beweging heeft als hoofdthema 'Herinnering': vier artikelen over dit thema treft u in dit Paasnummer aan. In de serie 'Op de groei' ditmaal een bijdrage over kinderen rond hun veertiende jaar. Voorts schrijft Bastiaan Baan over het leven van Anna Katharina Emmerich en geeft aan hoe hij aankijkt tegen de discussie die hierover wordt gevoerd.

De redactie wenst u een goede Paastijd toe!

Marjolein te Pas

Paasjubel?

Om de innerlijke gemoedstoestand van iemand te omschrijven, gebruiken wij vaak muzikale uitdrukkingen: een fijnbesnaard iemand, een gevoelige snaar raken of in mineurstemming zijn. Tegenwoordig horen we steeds vaker dat mensen ontstemd zijn of dat ze depressief of overwerkt zijn. In dat geval is de muzikale rek uit onze ziel verdwenen. Het is de algehele stemming van de Lijdenstijd. Maar blijft die ook voortduren tijdens de Paastijd, of kunnen wij de echte Paasjubel voelen?

Echte vreugde kun je alleen dan ervaren, wanneer je op het ritme van de geest leert ademen, tussen gerichte inspanning en gelaten ontspanning. De ziel is op dat moment in majeur stemming, is enthousiast. Entheos betekent in het Grieks zoveel als: in God zijn, van God vervuld. Maar daarvoor moet ik wel mijn innerlijk instrument, mijn denken, voelen en willen afstemmen op de geest.

Vanaf Paaszondag begint de Herrezeene met opstandingskracht gedurende veertig dagen de aardesfeer steeds weidser te doordringen. Hij doortrekt de gehele schepping met een nieuw lied. Het is een zonsopgang in gouden majeur klanken. Het hoogtepunt wordt bereikt met Hemelvaart: de grondtoon van de Vader klinkt mee. Deze kan zijn weerklank vinden in mensenharten, kan een levenskrachten wekkend vreugdevuur ontketenen.

Paul-Philippe Stevens

Herinneringen liggen diep in de ziel geborgen. De vage geur van een stukje zeep kan ineens een gebeurtenis van lang geleden tot leven wekken. Het themagedeelte van dit Paasnummer bevat vier uiteenlopende bijdragen over het verschijnsel 'herinnering'. Marianne de Nooij leeft met de vraag of bepaalde uitspraken van kinderen zouden kunnen duiden op herinneringen aan een leven voor de geboorte. De arts Jaap van de Weg onderzoekt hoe herinneringen verankerd kunnen raken in het lichaam. Verpleegkundige Rob Emous vertelt uit zijn ervaringen met dementerende mensen. Tot slot brengt Marjolein te Pas herinneringen tot leven aan de oorlog die honderd jaar geleden in Europa begon en hoe de gebeurtenissen van toen hun sporen achterlieten bij de stichting van de Christengemeenschap in 1922.

Herinneringen aan het leven voor de geboorte

door Marianne de Nooij (geestelijke in de gemeente Amsterdam)

Toen mijn kinderen nog peuters waren, kon ik me er heel wat keren over verbazen hoe scherp hun waarneming van de maan was. Dan fietsen we midden op de dag onder een helder blauwe hemel met veel schapenwolkjes en dan klonk er vanuit het kinderzitje: "Mama, maan!" Ik moest dan een aantal keren goed turen, voordat ik inderdaad een minuscule vaag maanschipje tussen al die schapenwolken en andere wolkenflarden aan de daghemel kon onderscheiden. Dat kon toch nauwelijks een louter visuele waarneming van het kind zijn.

Zwaar genoeg worden

Een heldere herinnering heb ik aan die avond, waarop ik met een kind voor het raam van de slaapkamer stond, zij in haar pyjamaatje op de vensterbank, ik erachter staand. Samen keken we naar de ballonvaarders in de verte. Eén ballon kwam onze kant op, een geelwitte ballon zonder reclame. Naarmate het gevaarte ons huis naderde, ontstond er in het doorgaans stille en verlegen kind ineens een ongekende opwinding. De ballon was visueel inmiddels zeker zo'n honderd keer groter dan een gewone volle maan aan de avondhemel. Ze gilte het onophoudelijk in groot enthousiasme uit en stond te springen in de vensterbank: "Maan! Maan! Maan!"

Een tijd daarna las ik in het boek *Gespräche mit Ungeborenen* de volgende anekdote: Twee broertjes van vier en drie jaar zitten met vader en moeder aan de ontbijttafel. De wat flegmatische jongste treuzelt met zijn eten, waarop de moeder zegt: "Die heeft rustig de tijd genomen en tegen zijn broer gezegd: ga jij maar eerst naar de aarde, ik kom later wel." En dan tot de oudste: "Toen ben je op een zonnestraal gaan zitten en ben je naar de aarde gegleden, de wieg in." Bij deze woorden van de moeder verandert de vierjarige opmerkelijk en krijgt een peinzende blik, waarop zijn moeder zegt: "Of was het toch anders?" Waarop de vierjarige rustig en zake-lijk zegt: "Nee, zo ging het niet." "Hoe ging het dan?" "Ik was bij de zon." "En ben je toen naar beneden gegleden?" "Nee, daar was ik nog veel te licht voor. Ik heb toen eerst (hij pauzeert even en bedenkt een nieuw woord) de maan *omgerond*, toen was ik zwaar genoeg." "En toen ben je in de wieg gegleden?" "Nee, toen ben ik in mama's tuintje gegaan."

Gespitst oor

Sindsdien leef ik met de vraag of de voor mij zo ongewone maanwaarnemingen van onze kinderen wellicht te maken hebben met ervaringen die zij voor hun geboorte hebben op-

De maan aan de daghemel

gedaan. Daarbij sluit ik niet uit, dat wat kinderen 'maan' noemen, wellicht te maken heeft met de planeet aarde zelf, die door de ruimtevaarders vanuit de verte zo mooi in haar schijngestalten kan worden waargenomen. In de afgelopen eeuw is het aantal berichten over ervaringen na de drempel van de dood sterk toegenomen. En net als bij berichten over het leven voor de geboorte komt het er op aan of degene die hierover hoort, het bericht ook serieus neemt. Een volwassen man vertelt: "Ik weet nog precies het moment waarop ik besloot om nooit meer iets te

zeggen over wat ik wist. Het was in de kamer naast de keuken waar mijn moeder bezig was. Ik babbelde over van alles met haar en zei ook een keer: 'Als jij eenmaal klein bent en ik groot, dan ...'. Mijn moeder lachte toen ze dat hoorde. Vanaf toen heb ik gezwegen." Het idee, dat kinderen niet veel anders voortbrengen dan schattige onzin, ontnemt je de blik op de bewustzijnstoestand waaruit het kind komt.

Kinderen interesseren zich doorgaans zeer voor de uiterlijke zintuiglijk waarneembare wereld. Ze hebben het doorgaans veel minder

over hun innerlijke leven. Wanneer je een reis maakt naar een ver en vreemd land, dan zie je allemaal onbekende dingen; elke dag brengt nieuwe verrassingen, wat bij elkaar alle aandacht opeist. En zo hebben kinderen in het algemeen al hun aandacht gericht op die nieuwe lichamelijke wereld en spreken ze zelden, hooguit terzijde, over de niet zintuiglijke wereld waar ze vandaan komen. En wie daar dan niet met een gespitst oor naar luistert, zal er niet veel van vernemen.

Degene die een bijna-doodervaring heeft doorgemaakt heeft een taal tot zijn beschikking die hij ook al voor deze ervaring sprak. En hoe anders die wereld voorbij de drempel van de dood ook is, je hebt toch min of meer woorden en beelden ter beschikking, die anderen iets te zeggen hebben. Een kind is echter nog volop bezig zich de aardse taal eigen te maken. Krijgt het geen woorden en beelden aangereikt, die passen bij de wereld waarover het iets zou willen meedelen, dan moet het kind of nieuwe taal uitvinden, of het zwijgt. Hoe meer een kind opgroeit met een materieel-rationele woordenschat, hoe minder het de mogelijkheid heeft om voor-geboortelijke herinneringen te verwoorden. De jonge Helen Keller, blind en doof, leed aan geweldige woedeaanvallen. Er volgde een diepe tevredenheid toen ze leerde zich uit te drukken. Het is niet ondenkbaar dat er vandaag de dag kinderen opgroeien, die er last van hebben dat hun door een areligieuze opvoeding de mogelijkheid ontbreekt, om uitdrukking te geven aan het diepere bewustzijn van hun herkomst.

Een teer weefsel op dikke breipennen

Een kind van vier jaar zegt tegen haar tante: "Weet je tante, eigenlijk had ik bij jou zullen komen. Ja, dat ging zo. Ik was met een heleboel mensen ver weg, in de hemel. En ineens kwam er een man die zei: hup Renate, je moet nu naar beneden. En toen draaide ik om de aarde heen, dat ging zo geweldig snel! En toen kwam ik langs een raam, maar daar kon ik niet naar binnen. En daar vloog ik weer

verder. Toen stond mama's raam open en daar kon ik toen naar binnen. En zo kwam ik bij mama. Maar eigenlijk had ik bij jou zullen komen."

Uit dit voorbeeld wordt duidelijk hoe een kind de aardse taal en de aardse beelden die ze tot haar beschikking heeft (zoals haar naam die ze voor haar geboorte nog niet had, een man, vliegen, een raam) gebruikt om haar herinnering onder woorden te brengen. Iets dergelijks is ook te zien aan de volgende situatie. Een jong kind, geboren uit een buitenechtelijke verhouding, wordt afgestaan voor adoptie. Het wordt geadopteerd door een kinderloos echtpaar. Op de ochtend na de eerste nacht in het nieuwe huis zegt het: "Ach mama, ik heb al steeds naar jou gewild, maar het deurtje was alsmáar dicht."

Ook volwassenen dragen herinneringen van voor de geboorte met zich mee, maar die zijn veelal zo diep verzonken, dat ze slechts als een vaag gevoel boven komen en dan door het verstand teruggeduwd worden in de diepte. Saul Bellow begint zijn roman *Humboldt's gift* met de woorden: "Ik heb gezegd dat ik vaak zo'n merkwaardig gevoel had, alsof ik beplakt met postzegels in een brievenbus zou zijn gestoken en dat men er op wacht dat ik op een belangrijk adres word afgeleverd. Ik zou ongewone informatie bevatten. Maar ja, dat is allemaal natuurlijk onzin."

Maar ook als de herinnering opstijgt en niet meteen wordt teruggeduwd, is het vaak nog niet eenvoudig om de juiste woorden te vinden. Een vrouw zegt: "Veel moeilijker dan ik eerst geloofde viel het me om het op te schrijven. Ik wilde het zo waarachtig mogelijk weergeven. Maar het is alsof ik een heel teer weefsel heb geprobeerd met dikke breipennen na te maken."

Altijd van de zon

Een jongen van tien speelt met een schoolvriendinnetje. De moeder van de jongen zit in de kamer ernaast. Het meisje groeit volledig areligieus op en ook het onderwijs (destijds in de DDR) is geheel areligieus. De leraar had

die dag verteld van grondbezitters, hoe die de mensen uitbuiten. De kinderen bouwen samen een boerderij met huisjes, bomen, houten dieren. Opgaand in het spel zegt het meisje: "Dat klopte niet wat onze meester vandaag vertelde. Dat was in die tijd allemaal heel anders, veel mooier!" En ze vertelt levendig over hoe het er op zo'n boerderij uitziet, met name ook over de paarden. "Weet je", zegt ze dan tot de jongen, "ik weet dat allemaal precies, ik geloof dat ik het allemaal al eens meegemaakt heb op zo'n hoeve, daar ben ik al eens geweest. Ik denk dat het zo gaat met de mensen: als je sterft dan kom je achteraan in de rij en als je dan weer vooraan bent gekomen, dan word je weer op de aarde geboren."

Of zoals een vijfjarige kort na het doormaken van een kinderziekte met hoge koorts het verwoordt: "Weet je mama, als je in de hemel bent dan ben je van licht, licht van de zon,

net als de engelen. Maar hier op de aarde ben je van kracht van de zon. Want dat zeggen jullie toch altijd: dat je van een boterham of een appel kan groeien omdat daar de kracht van de zon in zit? Nou, moet je kijken hoe een sterke armen ik heb! Nou kijk, als je dus geboren wordt, dan word je van licht tot kracht en als je sterft, dan word je van kracht tot licht. Zo gaat dat. En weet je hoe ik eraan kom? Ik heb dat helemaal zelf bedacht en jij hoeft er niks van te zeggen of het waar is, want dat weet ik helemaal zelf."

Bronnen:

- *Gespräche mit Ungeborenen. D. Bauer, M. Hoffmeister, H. Görg. Uitg. Urachhaus*
- *Vroeger toen ik groot was. J. Klink. Uitg. Ten Have*

Herinneringen van het lichaam

door Jaap van de Weg (arts voor psychosomatiek en ontwikkelingsvragen)

Herinneren doe je met de ziel. Je zoekt in je herinnering naar iets wat je weten wilt, het telefoonnummer van een vriend, de weg naar Zaandijk. Of naast wie je ook al weer zat in de klas op de lagere school. Herinneringen diep je op uit het onbewuste. En waar zit dat onbewuste dan wel? Dat zit voor een deel in het lichaam. Wat herinnert dat zich dan zoal? Of liever gezegd: welke herinneringen neemt het lichaam van je over? In het onderstaande zal ik op verschillende soorten van herinneringen ingaan. Zo zullen verdringingen, gewoontevorming, ziekten en de onbewuste doelen van je leven aan de orde komen.

Gewoontes

Ik ben net verhuisd. Ik kan nog niets vinden in huis. De dozen zijn weliswaar uitgepakt, maar waar heb ik mijn spullen ook al weer opgebor-

gen? Wat kost het een energie als je nog niet thuis bent in je huis. Iemand zei ooit tegen me: "Ik woon pas in mijn nieuwe huis, als ik alle lichtknopjes in het donker feilloos weet te vinden." Dat is een proces dat tijd vraagt. De handelingen moeten zich vaak genoeg herhalen om routine te worden. Pas als het routine wordt, kun je je aandacht weer verleggen naar waar je als ziele-geestmens mee bezig wilt zijn. Onbewust weet je dan waar de knopjes zijn, waar je spullen zijn, hoe je moet lopen, schrijven, autorijden. Je hebt een gewoonte gevormd. Je lichaam weet als een automatische piloot hoe hij die dingen moet doen. Je ziel kan het vergeten, je lichaam weet het. En zo draagt het je.

Maar o wee, als je een periode te moe bent geworden. Dan is de vitaliteit van je lichaam zo verstoord, dat die automatische piloot niet

'Spiegelbeeldig', Han Mes (1988). In: 'Han Mes, schilderijen uit de tachtiger jaren', Amsterdam

meer werkt. Je stoot je te vaak aan de deurpost, je mikt onzorgvuldig bij het parkeren en raakt weer een paaltje. Je vergeet dingen die je normaal wel weet. De herinnering van het lichaam werkt niet meer betrouwbaar! Het lichaam vraagt om rust.

Verdringing

Pijnlijke ervaringen vragen er om dat je ze aangaat, dat je ze verwerkt en hun plaats geeft in het leven. Dat helpt je om te leren van je ervaringen en langzamerhand wijs te worden. Helaas lukt dat niet altijd: er zijn ervaringen die te heftig zijn om te verwerken – of om meteen te verwerken. Als een kind bijvoorbeeld te jong is, dan kan het dergelijke pijnlijke ervaringen niet verwerken. Het heeft daarvoor gewoon nog niet voldoende bewuste ik-kracht ter beschikking.

In dergelijke situaties heb je gelukkig het vermogen om te verdringen. Verdringen betekent dat je beelden en gevoelens wegwerkt uit je ziel en ze in het onbewuste opslaat. Dat betekent dat je ze verdringt in je lichaam. Het lichaam is bereid veel verdringingen in zich op te nemen, waardoor je als ziele-geestwezen verder kunt. Zeker voor een kind is dat een zegen, omdat het op die manier toch een verdere evenwichtige ontwikkeling kan doormaken en een (enigszins) betrouwbaar zelfbewustzijn kan vormen.

Maar op een zeker moment kan het lichaam 'vol' zijn. Dan meldt het de ziel dat het tijd is om die ervaringen, die het langer heeft gedragen, weer onder de eigen verantwoordelijkheid te nemen. Het lichaam kan dat op heel verschillende manieren melden. Het kan de ervaring teruggeven in dezelfde vorm waarin het hem heeft gekregen. Dan kun je plotseling herinneringen krijgen aan een traumatische gebeurtenis. Of het kan die ervaringen laten opkomen in de vorm van angst. Dat kan ook 's nachts gebeuren in de vorm van angstdromen.

Een bijzondere vorm hiervan is het post traumatische stress syndroom. Dat syndroom treedt vooral op bij mensen die als militair in

gevaarlijke en traumatische situaties hebben verkeerd. Het zal je maar overkomen, dat je als soldaat je makkers naast je ziet ontploffen door een bermbom, geplaats door je vijand. Je kunt geen zorg verlenen omdat je voor je eigen hachje moet vechten. Je moet verder! En als je dan niet de kans hebt om wat later tot verwerking te komen en te rouwen, of om je schuldgevoel te verwerken, dat jij wel hebt overleefd en zij niet, ja, dan wordt het opgeslagen in het lichaam. En later, als je weer thuis bent uit de gevaarlijke situatie, dan komen de beelden weer terug. Heftig en beangstigend. De machteloze woede die met die situatie samenhangt, komt op en maakt je agressief, vaak naar onschuldige vredelievende naasten. Niet te doen. De cirkel sluit zich met schuldgevoel voor je gedrag. En dat helpt weer mee aan het ontstaan van een vicieuze cirkel.

Dankbaarheid, cynisme

We kunnen naar een diepere laag van herinneren kijken. Dan kijk je naar de invloeden en herinneringen die je uit vorige levens meeneemt. Gedurende het aardse bestaan zijn ziel en lichaam nauw verbonden. De ziel maakt vele stemmingen mee en doet veel ervaringen op. Zij bouwt ook allerlei zielegewoontes op in de vorm van opvattingen en oordelen, van emoties en gevoelens. Zij ontwikkelt talenten en is onderhevig aan verleidingen als machtslust of verslaving. Zo verandert de ziel in de loop van het leven en krijgt steeds meer haar individuele kleur.

Het lichaam maakt alles mee wat er in de ziel gebeurt. Het resoneert mee op je manier van denken en op je emoties. Steeds worden bepaalde organen gestimuleerd of juist geremd. En wanneer een bepaalde stemming tot gewoonte wordt, dan drukt die zich ook af als een vaste eenzijdigheid in het lichaam. Een paar voorbeelden hiervan: Als je veelal gestrest bent, worden je nieren actief. Ze maken meer adrenaline en in tweede instantie meer van het stresshormoon cortisol. Het lichaam heeft na de stress weer enige tijd nodig om

zich ervan te herstellen. Krijgt het die tijd niet, dan 'leert' het lichaam van de ziel, dat het een continue verhoging van deze hormonen moet verzorgen. Ook als het niet direct meer nodig is. Een orgaan dat last heeft van die stresshormonen is de lever. De lever heeft als taak om de stofwisseling in opbouwende zin te verzorgen. Daarvoor heeft hij rust nodig. En die krijgt hij niet door het teveel aan stress. Ook het hart raakt er wat van in de kramp.

Hoe anders leert het lichaam van de ziel wanneer die een grondstemming van dankbaarheid heeft. Dan ontspant het lichaam en wordt warmer. De lever krijgt de ruimte voor zijn werk, het hart kan warm blijven, de nier wordt niet overbelast. In zekere mate heb je er als mens zelf invloed op hoe je de grondstemming maakt. Carrière drang en de neiging tot presteren vormen eerder een houding van stress. Genieten van de schoonheid van de natuur, mediteren of het verzorgen van een religieus leven helpen een houding van dankbaarheid. De genoemde effecten van de stemming in de ziel op het lichaam kunnen zich gedurende het huidige leven kenbaar maken. Dat kan zich uiten in de vorm van een hoge bloeddruk, hartklachten, moeheid, overspannen of burn-out raken.

Maar deze invloeden kunnen nóg een laag dieper doorwerken. Want door wat het lichaam 'leert' van de ziel verandert het model van het lichaam. En daarmee leg je ook een kiem voor de opbouw van je lichaam van een volgende incarnatie. Je bouwt daar van meet af aan dat nieuwe lichaam mee op. Dat kan als gevolg hebben dat een bepaalde disharmonie, die in het ene leven nog gedragen werd door een gezonde lichamelijke aanleg, in een volgend leven veel manifester doorwerkt.

In mijn onderzoek naar dergelijke werkingen stel ik me de vraag, hoe bijvoorbeeld een innerlijke houding van cynisme of sarcasme van het ene leven doorwerkt naar een aanleg voor een ziekte in het volgende leven. Immers, met cynisme ondergraaf je niet alleen de anderen, maar je beschadigt ook je eigen ziel, omdat

cynisme en sarcasme nu eenmaal niet samen gaan met eigenschappen als verwondering of dankbaarheid. De laatste zijn openende kwaliteiten, waar de ziel van gaat stralen en van in harmonie komt. Cynisme en sarcasme beleef ik als eerder afsluitend, als kwaliteiten die de ziel verschraken. Beide houdingen werken door op de werking van het lichaam. Ik denk dat verwondering of dankbaarheid gunstig werken op de gezondheidsaanleg, terwijl cynisme en sarcasme de aanleg van de gezondheid verzwakken.

Het is nog een hele weg om op een meer precieze manier de aanleg van verschillende ziekten in karmische zin te vinden. Een echte uitdaging voor de antroposofische geneeskunde!

Onbewuste idealen

Er is nog een heel andere vorm van herinneren van het lichaam wanneer je vanuit het perspectief van het levenslot, het karma, kijkt. Voordat je in dit leven geboren wordt, heb je in de geestelijke wereld een plan opgebouwd voor wat je in dit leven wilt gaan scheppen in de wereld. Dat vormt de kiem van je idealen, een soort van kosmische herinnering. Deze kracht zinkt na de geboorte in het onbewuste. Dan wordt hij langzamerhand overdekt door alle ervaringen die je in je jeugd doormaakt. En zo 'vergeet' je die kosmische idealen. Je kunt er niet met je bewustzijn bij, maar ze sturen je keuzes en handelen vanuit het onbewuste, zodat je toevallig de juiste mensen tegenkomt, de juiste stimulansen vindt. Die maken dat je, zonder te weten hoe het komt, vaak 'toevallig' op het juiste moment op de juiste plaats was. Als je dan later terugkijkt op hoe je idealen vorm hebben gekregen, kun je verwonderd zijn over de schoonheid en doeltreffendheid van de compositie van je leven.

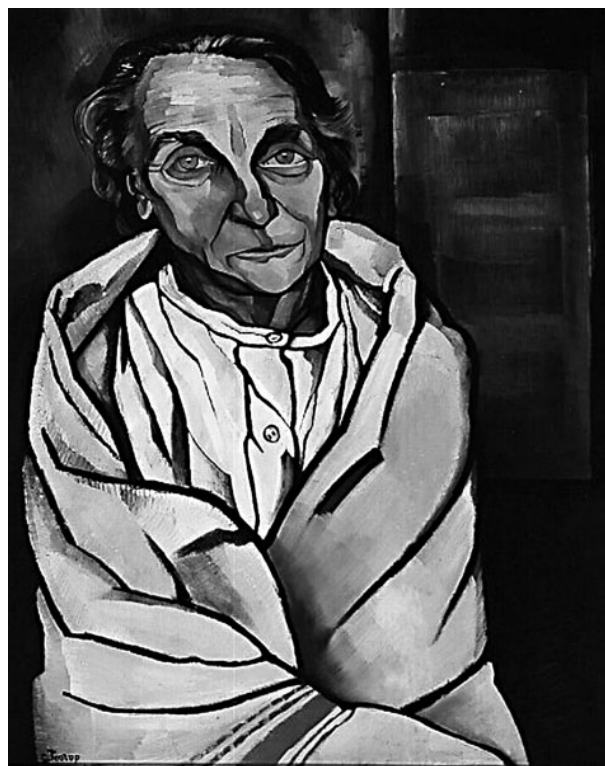
'Is het vandaag of gisteren?'

door Rob Emous (verpleegkundige, gemeente Alkmaar)

Op een mooie zonnige zomerochtend kom ik bij mevrouw Leenders. Mevrouw is een 98 jarige rolstoelafhankelijke dementerende dame, die al meer dan tien jaar in het verpleeghuis woont, waar ik haar wekelijks bezoek. "Mevrouw Leenders het is prachtig weer. Ik wil u graag mee naar buiten nemen voor een wandeling in de zon." Mevrouw lijkt instemmend te knikken. Voorzien van poncho, sjaal, plaid en zomerhoed ga ik met haar op stap. We passeren een ijssalon. Ik krijg een ingeving, stop, ga voor haar staan en vraag of zij zin heeft in een ijsje. Zij knikt en ik kijk in haar ogen, die lijken te gaan schitteren. 'Een schot in de roos', denk ik. Ik neem de ijsjes aan en ga op een bankje zitten met mevrouw in de rolstoel voor mij en laat haar aan haar ijsje likken. Zij geniet zichtbaar en zegt plotseling: "Dankjewel papa."

Toen de redactie mij vroeg of ik iets wilde schrijven over dementie en herinnering, aarzelde ik een moment. Het gaat met name om praktische voorbeelden, uit het leven

gegrepen. En hoe kun je de herinnering zo levendig mogelijk houden? Mijn aanvankelijke aarzeling verdween en ik dacht: ja daar wil ik wel iets over zeggen. Alvorens hier op

*'Patiënt uit krankzinnigengesticht', Charley Toorop (1924),
Kröller Müller Museum Otterlo*

in te gaan, wil ik graag iets weer-geven over wat Rudolf Steiner over herinneringen heeft gezegd. Sprekend over dementie beperk ik mij tot de ziekte van Alzheimer en zal hier kort iets over aan-geven.

Rudolf Steiner spreekt in zijn voordracht van 24 december 1923 in Dornach over lokale en ritmische herinneringen en over herinneringen in de tijd, ook wel abstracte herinneringen genoemd; geheugenlagen die zich na elkaar ontwikkelen. Zodra wij kunnen lopen, ontwikkelt zich het lokale geheugen. Leren we spreken, dan ontstaat het ritmische geheugen. En de basis van ons denken is het geheugen in de tijd. Het lokale geheugen is onbewust en gebonden aan de motoriek. Het ritmische geheugen is halfbewust en het abstracte geheugen wordt door ons bewust opgeroepen. Bij dementie verdwijnen de geheugenlagen in omgekeerde volgorde.

Er zijn verschillende vormen van dementie, zoals de ziekte van Alzheimer, de ziekte van Pick, vasculaire dementie en Lewy Body dementie. De meest voorkomende is de ziekte van Alzheimer. Deze ziekte begint meestal sluipend met geheugenproblemen, later gevolgd door oriëntatieproblemen. Het korte termijn geheugen verdwijnt. Het leren van nieuwe dingen lukt niet meer. Men is van alles kwijt. Er is geen ziekte-inzicht, noch besef. Het is een ouderdomsziekte. De kans dat men deze ziekte krijgt wordt groter naarmate men ouder wordt. Het ziekteverloop is langzaam en kan heel lang duren, tien tot vijftien jaar.

Dunne draad

Mevrouw de Ronde is bijna honderd jaar. Zij verblijft al meer dan tien jaar in het verpleeghuis en is volledig zorgafhankelijk. Spreken doet zij niet meer. Als ik bij haar kom, zit zij in elkaar gedoken in haar rolstoel. Ik groet haar, maar er komt geen enkele reactie. Dan ga ik bij haar zitten en schuif mijn stoel dicht voor de hare en neem haar handen in de mijne. Ze zijn koud en ik wrijf over haar handen. Ik probeer ze warm te krijgen. Zij kijkt mij aan en doet haar ogen dicht. Ik bezoek haar regelmatig en weet dat zij heel veel van muziek houdt en vroeger zelf heeft gezongen in een koor. Zachtjes begin ik een kinderliedje te zingen. Geen enkele reactie.

Ik neurie een ander liedje, ze lijkt geen enkel contact met haar omgeving te hebben. Dan schiet mij 'Op de grote stille heide' te binnen en ik hoor haar bij de tweede zin zachtjes mee neurien. Ik ga door en zij neuriet met mij mee. "Mooi, hé?" vraag ik. Ze kijkt me nu helder aan en ik zie een twinkeling in haar ogen. Bij het zingen van het laatste liedje heeft zij haar ogen gesloten en geeft geen enkele reactie bij het weggaan. Duidelijk is dat mevrouw de Ronde in de werking van haar geheugen de weg terug verder geheel is afgegaan. Zij is in de onbewuste herinneringslaag terecht gekomen. Heel diepliggend zit er als het ware nog een heel dunne draad. Deze kan

echter ook geheel verdwenen zijn. De kunst is om ernaar op zoek te gaan. Een altijd spannende exercitie.

In één van de Alzheimer Cafés, die regelmatig in onze regio plaatsvinden, kwam onlangs het onderwerp 'Hoe haal je herinneringen op' aan de orde. In het Alzheimer Café is iedereen welkom die zelf dementie heeft of op welke manier dan ook betrokken is bij mensen met dementie. Op deze avonden staat altijd een bepaald thema centraal, dat door een deskundige wordt ingeleid, en wordt de mogelijkheid geboden om uitgebreid met elkaar in gesprek te gaan.

Die bewuste avond werd in kleine groepjes gesproken over de schooltijd. Wat wist men zich hiervan nog te herinneren? Ik zat in een groepje met twee dementerende mannen. "Dat ik elke dag wel een uur van huis naar school moest lopen en dat ik vaak straf kreeg omdat ik teveel naar buiten, naar de vogels keek en niet oplette." "Ik moet denken aan de oorlog, wij hadden weinig te eten en ik probeerde nogal eens wat te snaaien." Het uitspreken van de ene gedachte riep de andere op. Wij bevonden ons even in een andere tijd. Na het gesprek bleven de heren als het ware in hun eigen wereld. Een bijzondere ervaring voor mij als deelnemer en toeschouwer tegelijkertijd.

Zo ver al van de aarde weggedreven

"Hallo, bent u daar weer. Hoe gaat het? Nou met mij gaat het wel goed hoor. Ik zit hier maar een beetje te zitten. Nee, ik weet niet hoe lang ik hier nu ben. Of ik kinderen heb? Ja, maar vraag mij niet hoe ze heten. Ik ben het een beetje kwijt. Ik heb het wel naar mijn zin hier, maar ik heb niets te doen. Nu ja, het moet maar. U bent toch de dokter? Nou, mij mankeert niets hoor. Ja, ik ben wel vergeetachtig..." Zo gaat het bijna wekelijks als ik op haar afdeling in het verpleeghuis kom. Zodra ze mij ziet, steekt ze haar hand op, ik loop dan naar haar toe en geef haar een hand, die zij altijd uitbundig schudt. Duidelijk is dat ze mij herkent. Al weet zij dan mijn naam niet,

mijn gezicht roept wel de herinnering aan een bekende op. Zij herkent mij op gevoelsgebied (halfbewust). Het abstracte geheugen gaat steeds meer verloren. Contact is met name mogelijk door middel van het ritmische geheugen, halfbewust. Een versje op rijm doet wonderen!

Opvallend is dat voor mensen die lijden aan de ziekte van Alzheimer de gewone dagelijkse handelingen niet meer gewoon zijn. Het was- sen en het aan- en uitkleden wordt onmogelijk. Maar dezelfde mevrouw, die niet meer weet wat zij met haar jurk moet doen, zit even later wel gezellig met een buurvrouw te praten over vroeger, alsof er niets aan de

hand is. Het is dan ook echt geen uitzondering als een kennis tegen de partner van een vrouw met dementie zegt, dat er toch eigenlijk weinig aan de hand is, omdat zij nog zo'n goed gesprek kan voeren. Dit natuurlijk tot groot verdriet van de desbetreffende partner die zich onbegrepen voelt.

Ten slotte wil ik graag eindigen met het bekende gedicht van M. Vasalis 'Is het vandaag of gisteren'. Het geeft iets weer van de essentie van mijn bijdrage en van hetgeen Rudolf Steiner heeft gezegd over het ritmische geheugen.

'Twee mannen', Maria Adriaens (2003). In: 'Ruimte zien', Uitg. Asoka Rotterdam

Is het vandaag of gisteren, vraagt mijn moeder, bladstil, gewichtloos drijvend op haar witte bed.

Altijd vandaag zeg ik. Ze glimlacht vaag en zegt: zijn we in Roden of Den Haag?

Wat later: kindje ik word veel te oud.

Ik troost haar, dierbare sneeuw witte astronaut, zo ver al van de aarde weggedreven, zo moedig uitgestapt en in de ruimte zwevend zonder bestek en her en der.

Zij zoekt – het is een S.O.S.

haar herkomst en haar zijn als kind en niemand, niemand, die haar vindt zoals zij was. Haar Franse les herhaalt zij van haar 8e jaar:

“bijou, chou, croup, trou, clou, pou, où, die eerste juffrouw weet je wel die valse ouwe mademoiselle hoe heet ze nou. Ik ben zo moe.»

Had ik je maar als kind gekend die nu mijn kind en moeder bent.

Literatuur

- Rudolf Steiner, *Wereldgeschiedenis in het licht van de antroposofie*, Vrij Geestesleven WV-g3, Zeist
- Jan Pieter van de Steen, *Dementie, Achtergronden en praktijkervaringen*, Christoffor Zeist.

De in het artikel genoemde namen zijn verzonnen.

Herinnering uit 1914 *(bij de afbeelding op het vooromslag)*

Uit dagboek aantekeningen van het begin van de Eerste Wereldoorlog van de Edese huisarts J. Gevers Leuven (17 september 1872 – 12 oktober 1924)

8 oktober 1914. In lang niets opgetekend, dus indrukken vallen iets minder zwaar. Gisteren hoorde ik het geschut voor Antwerpen. Meerdere mensen hoorden het hier, vooral zij die op de grond arbeidden, bijvoorbeeld bij het aardappels rooien. Antwerpen wordt nu beschoten.

11 oktober. Antwerpen is gevallen. Duizenden vluchtelingen naar Holland. Hoe zal het nu verder gaan met de oorlog? Pas is Antwerpen in handen van de Duitsers of zij verlangen alweer naar wat anders. Men beleeft historie die boeit en doet afgrijzen. Wat zal er volgen, vraag ik mij af. Wat nu?

De Eerste Wereldoorlog en het ontstaan van de Christengemeenschap

door Marjolein te Pas (geestelijke in de gemeente Driebergen)

In de zomer van 1914 studeert de negentienjarige Emil Bock (1895-1959) in Bonn germanistiek, Engels en Frans. Het zomersemester aan de universiteit eindigt op de dag dat de mobilisatie in Duitsland begint. Bock voelt de ernst van de aanstaande oorlog. Hem bekruipt een voorgevoel van een naderende schemering over Europa.

"Maar ik moet zeggen, dat ook ik beslist deelnam aan dat eigenaardige uitgetild worden boven het gewone bewustzijn", zei hij later. Hij voelt zich innerlijk verplicht oorlogsvrijwilliger te worden in het leger; niet uit oppervlakkigheid of oorlogsentousiasme, maar als 'imperatief van een hogere orde'. Op straat komt hij een oud-medescholier van de middelbare school tegen die hij slechts oppervlakkig kent. De jongeman vertelt dat hij zich in Berlijn wil melden als vrijwillig soldaat. Die woorden veroorzaken bij Bock een inslag en zich verbazend over zijn eigen woorden zegt hij: "Dan rijd ik met je mee."

In Berlijn melden zij zich bij de eerste de beste kazerne. Voordat ze er erg in hebben, worden zij van elkaar gescheiden. De boomlange knul wordt naar huis gestuurd, maar Emil Bock wordt goedgekeurd en gelijk in een uniform gehesen. Die kameraad heeft hij daarna nooit meer gezien. "Ik moest blijkbaar naar Berlijn om mijn lot te vervullen dat nog in wolken verhuld was." Moederziel alleen voelt hij zich, in een voor hem vreemde wereld, omringd door snelle, directe en voor hem onverstaaanbare Berlijners.

's Avonds vindt hij troost door de sterrenhemel te observeren. De namen van de sterren kent hij niet, maar hij heeft het idee dat ze iets met hem persoonlijk van doen hebben, met zijn lot en verlangen en daarom houdt hij tweegesprekken met hen. Bij oefeningen, kruipend door struikgewas, wordt hij geraakt door de schoonheid van bloemen. Nog nooit heeft hij zich zo innig verbonden gevoeld met de polsslag van de natuur. "De meldingen van overwinningen in het westen, de vlaggen, de jubel... het ging aan mij voorbij, ik was er met mijn aandacht niet bij."

Eigenlijk al gestorven

Op 10 maart 1914 reist hij met zijn compagnie naar België. In Aalst wordt begonnen met de zogenaamde 'Gewaltmärsche'; enorme marsen in parades met volle bepakking in colonne richting front. "Onzinnig", zei Bock in zijn biografie. De dreiging en incidenten

onderweg zorgen voor een algehele bedrukte stemming en de angst in de uitgeputte colonne groeit. Uiteindelijk eindigt de mars bij het front. Een leven in lemen loopgraven midden in de vuurlinie volgt. Bock noemt het een 'animaal-vegetatief bestaan'.

Eén nacht staat in zijn geheugen gegrift. De jonge Bock wordt met twee maten op patrouille gestuurd. Onderweg ontdekken zij in hun buurt een groep tot de tanden bewapende Fransen. Zijn kameraden trekken zich schielijk terug, maar Bock wil zijn opdracht uitvoeren. Hij leunt onbeweeglijk tegen een hoge hooimijt. Een groep van twaalf tot vijftien man omsingelt de plaats waar hij staat. Vijf passen zijn zij nog van hem vandaan. Schieten heeft geen zin, hij wacht hen op met een mes in de hand. Van vermoeidheid is geen sprake meer, klaarwakker staat hij daar. "Ik voelde me van staal." Dan ontstaat plotseling grote ontzetting onder die mannen; ze schrikken ongeloofelijk van iets, maar waarvan weet Bock niet. De hele groep rent "als door de duivel zelf achterna gezeten" in paniek weg. "Zo stond ik daar alleen, met het mes in mijn hand... und kam langsam wieder zu Verstand."

Door bijzondere lots- en lichtmomenten in het duistere strijdgewoel krijgt hij een rotsvast gevoel dat hem niets kan gebeuren. Tot zijn grote verrassing gaat het op een middag toch anders dan gedacht. Op het moment dat hij uit een greppel probeert te klimmen, wordt hij getroffen door een kogel die via zijn rug, door de buik, blijft steken in zijn bekken. Verlamd aan beide benen valt hij hevig bloedend terug, met zijn benen in het water. Zijn troep trekt zich terug; de jonge Bock bereidt zich voor op het sterven. Het valt hem niet zwaar, maar hij merkt dat hij niet sterft. "Ik kon nog op mijn horloge kijken." Na twee uur besluit hij dat hij wil blijven leven.

Zijn wil leeft weer op. Een gevecht begint tegen de bewusteloosheid. Er komen soldaten in zijn buurt, maar niemand bekommert zich om hem. Dertig uur ligt hij daar, terwijl om hem heen geschoten wordt. Hij roept.

“Het merkwaardige was: ik hoor mijzelf daar beneden roepen, terwijl ik mijzelf beleef als twintig meter daarboven; een onbeschrijflijke belevenis... Ik roep steeds weer, maar alleen vanwege mijn ijzeren wilsbesluit.”

Ten slotte wordt hij ontdekt en in een tentdoek achter het front gebracht. “Toen die mannen me terugbrachten, was ik eigenlijk gestorven.” Zeer ernstig gewond aan zijn nier, darm, rug, heup en voeten wordt hij uiteindelijk getransporteerd. Na een eindeloze reis belandt hij in een ziekenhuis in Bonn. Twee kaarten bereiken zijn moeder in november 1914, op dezelfde dag. De ene is van zijn sergeant-majoor die meedeelt dat haar zoon aan het front is overleden; de andere van Emil Bock vanuit Bonn met de mededeling dat hij zwaar gehavend is, maar leeft. De negentienjarige trekt in het ziekenhuis veel bekijks. Men kan niet geloven dat hij nog zo jong is, want hij ziet eruit als een man van middelbare leeftijd.

Zijn genezing gaat veel sneller dan de artsen voor mogelijk houden. Zelf zegt hij later dat zijn wonden weliswaar genazen, maar dat de gezondheid die hij eens had, niet meer terugkwam. Het was alsof hij in een defect en vreemd lichaam huisde en hij heeft vaak aan de gebeurtenissen in zijn leven vóór de verwonding teruggedacht alsof het een ander mens betrof. Zeker is hij, dat de geestelijke wereld hem door een bijzondere daad het leven nogmaals geschonken heeft. Het schot dat hem trof beschouwt hij als een raadselachtig keerpunt in zijn leven. Een andere stroom van levenskracht, levenszin en vreugde werd in hem opgewekt.

De ervaringen van Emil Bock geven enerzijds een realistische schildering van tragische gebeurtenissen en verschrikkelijke gewelddadigheden tijdens de Eerste Wereldoorlog. Anderzijds licht een besef op van een geestelijke wereld die werkt, ook in de diepste

Emil Bock (vijfde van links) in het ziekenhuis

duisternis van het aardse bestaan. In 1922 is Emil Bock een van de stichters van de Christengemeenschap.

Vergeet de mens niet!

Hans Kuhn (1899-1969) is achttien jaar als hij in 1918 vrijwillig naar het westfront vertrekt. Over zijn ervaringen schrijft hij het boek *Das Leben im Tode*. Het is een naakt en verpletterend relaas over zinnelijke en bovenzinnelijke ervaringen tijdens de laatste weken van de Eerste Wereldoorlog. In een loopgraaf, te midden van knallend en stampend granaatvuur dat hem ieder ogenblik verscheuren kan, voelt Kuhn, terwijl zijn lichaam tot steen verstart, dat er iets in hem 'sich gebiert'. "Het was niet de dood", schrijft hij, "maar het Leven, de Waarheid en het Wezen." Als dit Leven zich in hem openbaart, voelt hij zich opgeheven. 'Goudvuur' stroomt door hem heen, bruist in hem als vleugelslagen van het al. Met schokkende vreugde en vrees schouwt hij de Ik Ben. Hij voelt dat deze Ik Ben hem op buitengewone wijze als een lichtadelaar draagt.

Midden in de vernietiging ontwaart hij vervolgens de geesteswereld die zich vult met mensenzielen; de zielen van gevallenen. En uit de geesteswereld dringt hun stem midden in de diepste duisternis tot hem door: 'Blijf de ware mens zoeken, mens! Geloof niet in de ondergang van het goddelijk-menselijke in deze hell!' En iedere ontplofte granaat, iedere kogel hamert in hem hun boodschap.

"Overal op de slagvelden van de wereld", schrijft hij later, "trillen de manende stemmen van de gevallenen na: Oh levende, vergeet de mens niet!"

Als de achttienjarige Hans na de capitulatie huiswaarts keert, voelt hij zich anders. "De thuisblijvers zullen denken dat wij nog zijn zoals zij..., maar we zijn aan het front niet jaren, maar eeuwen ouder geworden." Wanneer hij zijn oude woonplaats binnen-marcheert, voelt hij een kracht als een storm om zich heen. Huiverend beseft hij dat de sfeer van zijn dode kameraden om hem heen

golft. "Hun lichaam is niet meer, maar hun wil leeft verder en gaat met ons mee." Hun wil zal helend verder werken als verlichtende kracht in het aardse bestaan. Hans Kuhn wordt in 1933 tot priester in de Christengemeenschap gewijd.

De hulp van de gestorvenen

Joachim Sydow (1899-1949, eveneens stichter van de Christengemeenschap in 1922) is achttien jaar wanneer hij in Verdun door een kogel wordt geraakt. In juli 1939 gaat hij terug naar het voormalige oorlogsgebied. Hij noemt het een weerzien. Herinneringen trekken in droombeelden aan hem voorbij, terwijl hij door de slagvelden van weleer loopt. "Was ik het werkelijk, die hier de verschrikking van de oorlog heeft meegeemaakt?" vraagt hij zich 22 jaar na dato af. Wandelend langs bos en weiden herkent hij een oude batterijstelling, een telefonistenschuilplaats, mijngangen, loopgraven en watertrechers. Zijn indrukken noteert hij in

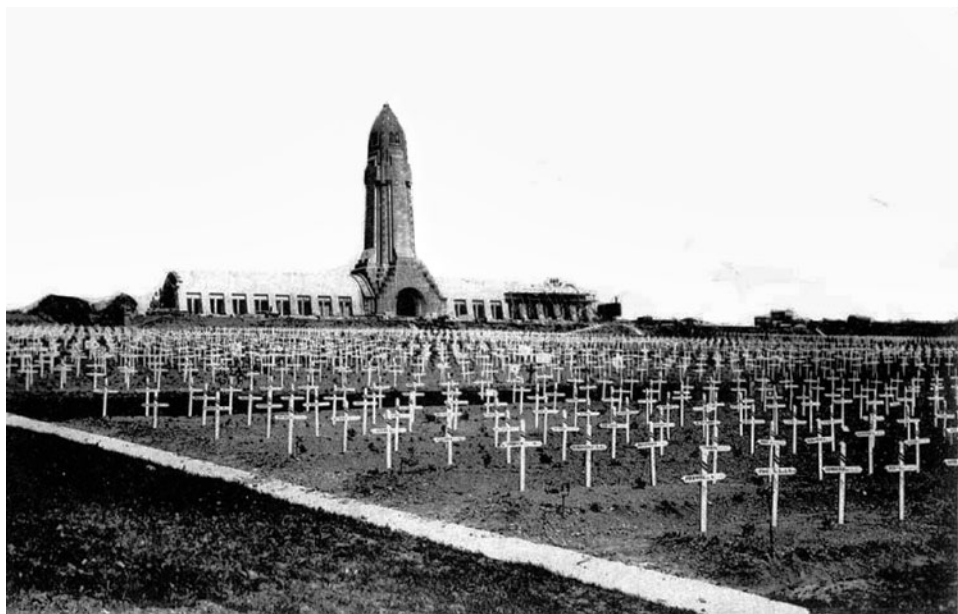
Joachim Sydow

een dagboek. "Oh aarde, wat heeft men zich bezondigd aan jou. Tot in je gebeente, tot in je merg ben je geraakt en omgewoeld!... Hier kan alleen de helende hand van Christus helpen. Hier werd Christus' gelaat vernield en met voeten getreden, we hebben hem een nieuwe lijdensweg laten gaan... Christus' nabijheid hier is zo sterk. Wandelend door dit kraterlandschap, beleef ik een groot genezingsproces; een heilige vrede."

Sydow bezoekt ook de Franse begraafplaats met het Ossuarium ('Beenhuis') van Douaumont, waar waanzinnig gestreden is en 400.000 slachtoffers te betreuren zijn. Hij noteert: "Mij overvalt een schrik, een groot ontwaken, een heilige ernst." Die plek grijpt hem aan, want de gevallen lijken zo dichtbij. "Het moet wel zo zijn dat het voor de aarde niet onbeduidend is", schrijft hij, "dat de gebeenten van zovelen, nog in de kracht van hun leven, hier bijgezet zijn. Hulsels zijn het, waarin een mensen-ik gegloeid heeft." Hij vraagt zich af of hun stoffelijke resten,

inclusief de ongebruikte levenskrachten, als een helend ferment zijn voor de geschonden aarde. "[...] kan Christus hier sterker helend inwerken vanwege hun offer?"

In de kapel van het Ossuarium vindt hij wat rust en noteert ten slotte: "Zouden de geesten van de gevallenen verder gewerkt hebben in ons? Zijn zij het die een sterk verlangen naar de geestelijke wereld in ons gewekt hebben?" Vervolgens schrijft hij: "Kijk naar de Christengemeenschap. Hebben wij de stichting van de Christengemeenschap in 1922 niet te danken aan de niet aflatende sterke hulp vanuit de geestelijke wereld, van de gestorvenen?" Naast een gevoel van vrede beleeft hij in het 'Beenhuis' een gevoel van diepe dankbaarheid. Hij besluit zijn dagboek met de woorden: "Mogen wij altijd waakzaam zijn, ook in duistere tijden en ontvankelijk worden voor de werken van onze gevallenen."

Het Ossuarium van Douaumont

In de serie 'Op de groei' komen uiteenlopende aspecten van de religieuze opvoeding – van voor de geboorte tot na de puberteit – aan de orde. De naam van de serie duidt zowel op de groei van het kind, als op de groei die de opvoeder zelf gaandeweg doormaakt. In deze bijdrage vertelt Ernst Terpstra over de overgang van het kind-zijn naar de volwassenwording, in de wereld en in de Christengemeenschap.

De jeugdwijding een krachtige impuls voor het leven vanaf het veertiende jaar

door Ernst Terpstra (bewindsdrager en geestelijke in Amsterdam)

In onze moderne westerse samenleving verloopt de overgang van de kindertijd naar de volwassenheid geleidelijk, zo ongeveer tussen 14 en 28 jaar. De 18e en de 21e verjaardag markeren daarbij officieel het betreden van de volwassen wereld, maar een echt ritueel ontbreekt in onze cultuur.

Anders was dat voorheen bij natuurvolk en nog steeds vinden op verschillende plaatsen op aarde de zogenoemde 'overgangsriten' plaats, waarvan een moedsproef meestal een belangrijk onderdeel is. Zo maakt bij de Hamar (Ethiopië) het vee de jongens tot man. Op een feestdag moeten ze, ingesmeerd met koeienmest en met alleen een stuk antilopenhuid om hun pink, onder het toezien van het hele dorp, een aanloop nemen en over de ruggen van de runderen rennen. Bij de Inuit in Groenland moeten de jongens een ijsbeer te lijf gaan en die doden. Hoe sterker de beer zich verweert, des te eervoller is het voor de jonge man. De meisjes die de wereld van de vrouwen gaan betreden, dragen een anorak met een veel te grote capuchon, als teken dat ze bereid zijn om te trouwen en kinderen te krijgen. In het eilandenrijk Vanuatu (Stille Oceaan) storten jonge mannen zich in de lente van 15 meter hoge boomtorens af in de diepte, met alleen een lian om hun voeten gebonden.

Bij de Xhosa (Zuid-Afrika) worden de 16-jarige jongens via een besnijdenisceremonie officieel opgenomen in de mannengemeenschap. Als voorbereiding leven ze enige tijd afgezonderd in strohutten aan de oever van een rivier. Na een moedsproef, een nachtelijke danssessie en een reinigingsritueel, vindt de besnijdenis plaats. Daarbij roept elke jongen, door de felle pijn in zijn lendenen heen: "Ik ben een man!" Hierna worden de jongens in hun hutten verzorgd, waarbij ze van top tot teen met witte kalk worden ingesmeerd. Als de rustperiode ten einde is, wassen ze zich in de rivier en worden hun hutten verbrand, als teken dat hun jeugd voorgoed voorbij is. Met een groot feest en vele geschenken worden ze als mannen verwelkomd in de stamgemeenschap.

Nelson Mandela, die als Xhosa-jongen deze initiatierite onderging, beschrijft later hoe sterk en trots hij zich die dag voelde. Maar ook hoe hij 's avonds, na de feestelijkheden, terug liep naar de rivier, waar de hutten hadden gestaan. Hoewel het verboden was om terug te gaan, gaat hij naar de twee hopen as: alles wat er over is van de heerlijke wereld van zijn kinderjaren, de zoete tijd zonder verantwoordelijkheden. Hij staat daar en treurt over zijn verloren jeugd. Jaren later schrijft hij: "Ik weet dat ik die dag geen man was en dat het nog vele jaren zou duren voordat ik er een zou worden."

Xhosa-jongens tijdens hun initiatie

Mandela drukt hiermee treffend de situatie uit van ieder modern jong mens: een veertienjarige, meisje of jongen, is in natuurlijk-biologische zin wel klaar voor de wereld, maar innerlijk nog lang niet volwassen. De eigen binnenwereld begint nu pas te ontstaan, met alle heftige gevoelens en gemoedsbewegingen die daarbij horen. De veertienjarige is geen kind meer, maar van binnen vaak even kwetsbaar en hulpeloos als een pasgeborene. In zijn onzekerheid zoekt hij steun bij zijn leeftijdsgenoten, conformeert zich aan groeps-

kenmerken en -gewoonten (kleding!) en trekt zich op aan idolen in de muziek- en de sportwereld. De nog kwetsbare eigen ziel is een makkelijke prooi voor krachten van buiten, ook als die haar willen verleiden om zich te sterk aan het materiële te binden of juist om de aardse realiteit van het volwassen worden te ontvluchten.

De kracht om 'ja' te zeggen

In de overgangstijd tussen het kind-zijn en de volwassenheid, die we de jeugdtijd kunnen noemen en die ruwweg van 14 tot 28 jaar duurt, komt het erop aan dat de uiterlijke leiding van de volwassenen – die voor het kleine kind vanzelfsprekend is – overgaat naar de leiding van binnenuit. Zodat hopelijk de jonge mens uiteindelijk op eigen benen staat, zijn of haar eigen beslissingen neemt en voor de gevolgen daarvan de verantwoordelijkheid kan dragen.

Als een hulp in dit proces van volwassenwording kunnen kinderen die christelijk gedoopt zijn, in de Christen-

gemeenschap het sacrament van de jeugdwijding ontvangen. Dit is een bevestiging en bekrachtiging van het doopsacrament; vandaar ook de naam *confirmatie* (= 'bevestiging'), die de jeugdwijding in veel andere talen heeft. Met dit sacrament is de hoop en de kracht verbonden, dat de kinderen innerlijk van harte 'ja' zullen zeggen tegen het volwassen worden en dat zij hun eigen, zinvolle taak in de wereld zullen vinden.

De voorbereiding op de jeugdwijding begint, als het enigszins mogelijk is, anderhalf jaar van

tevorens, als de kinderen in de eerste klas van het voortgezet onderwijs zitten. Thema's die hierbij aan de orde komen, zijn: de biografie van een mens (ook in relatie tot de zeven sacramenten); gebed en voorbeden; leven en dood; lot en toeval; relaties en liefde; lijden, sterven en opstanding van Jezus Christus; het credo en de betekenis en bedoeling van de mensenwijdingsdienst.

De kinderen worden geacht tijdens het voorbereidingstraject regelmatig aan de zondagsdienst voor de kinderen deel te nemen, waarin ze horen over de werkzaamheid van God op aarde en over het belang van de liefde tussen de mensen, die hun door Christus geleerd wordt. Deze dienst, waaraan de kinderen van zeven tot veertien jaar kunnen deelnemen, speelt een belangrijke rol in het verzorgen van de kiem die bij hun doop gelegd werd.

Tot de voorbereidingen hoort in het tweede jaar ook een kennismaking met de confirmator, de priester die de jeugdwijding zal voltrekken. Van hem of haar krijgen ze de opdracht om het verhaal van de eerste veertien jaar van hun leven in het kort op te schrijven. De confirmator is altijd een priester van buiten de eigen gemeente. In principe is dit de bewindsdrager, die als speciale taak heeft de jeugdwijdingen in het bewindsgebied te voltrekken, maar onder diens verantwoordelijkheid kan ook een andere priester dit doen. De voorbereidingstijd wordt vaak afgesloten met een uitstapje in binnen- of buitenland.

Zegen voor de individuele levensweg

De jeugdwijding vindt plaats op een zondag in de Paastijd, als de opstandingskrachten sterk beleefd kunnen worden en de kleur van de gewaden en aan het altaar helder rood is. In het eerste deel van het sacrament blikt de priester terug op de periode waarin de kinderen geleid werden door ouders, leraren en andere goede mensen, die hun erop wilden wijzen hoe Gods geest en Christus in de wereld werkzaam zijn. Vervolgens richt hij zich in twee voorbeden tot de goddelijke

wereld en vraagt om licht, kracht en zegen voor de verdere levensweg van de kinderen. Aansluitend ontvangt ieder kind afzonderlijk de zegen voor het leven van zijn lichaam, ziel en geest.

Na een korte toespraak tot de kinderen spreekt de priester aan het slot van dit eerste deel de belofte uit, dat zij Christus zullen vinden als de hoogste leider op hun levenswegen, als ze hem zoeken. Tot besluit zegt de celebrant tegen de kinderen, dat hij hen 'met zorgende ziel' laat gaan in het leven. Deze woorden bevatten een belangrijke aanwijzing voor alle volwassenen die de jonge mens vanaf nu zullen begeleiden. 'Met zorgende ziel' wil immers zoveel zeggen als: "Ik zal je met mijn goede gedachten en voorbeden innerlijk begeleiden, ik zal je lotgevallen met belangstelling volgen en met je meeleven, ik ben altijd bereid je te helpen als je mij daarom vraagt." Bezorgdheid en goedbedoelde, maar ongevroegde adviezen vallen daar niet onder.

Nadat de gewaden van de celebrant gewisseld zijn, begint het tweede deel van de jeugdwijding: de mensenwijdingsdienst, die de kinderen in de voorbereidingstijd al enkele malen hebben bijgewoond en waarmee ze dus al enigszins vertrouwd zijn geworden. In deze dienst ontvangen zij voor de eerste keer de communie met brood en wijn, als geestelijk voedsel voor onderweg in de nieuwe levensfase die nu begint.

Na afloop van de jeugdwijding is er een feestelijke ontvangst, waarin de jonge mensen toegesproken worden in de gemeentekring en ze ontvangen, als geschenk van de gemeente, hun persoonlijke exemplaar van het Nieuwe Testament.

Anders dan wel eens gedacht wordt, zijn de kinderen door de jeugdwijding geen lid geworden van de gemeente. Wie dat later zelf wil (vanaf 18 jaar), kan daarvoor contact op nemen met een priester. Wel zijn de jonge mensen natuurlijk altijd van harte welkom bij de jongerenactiviteiten, de mensenwijdingsdienst en bij de jeugdwijdingen van de jaren daarna. Ook mogen ze te allen tijde

een priester vragen om een persoonlijk gesprek en/of het biechtsacrament, wanneer ze daar behoefte aan hebben.

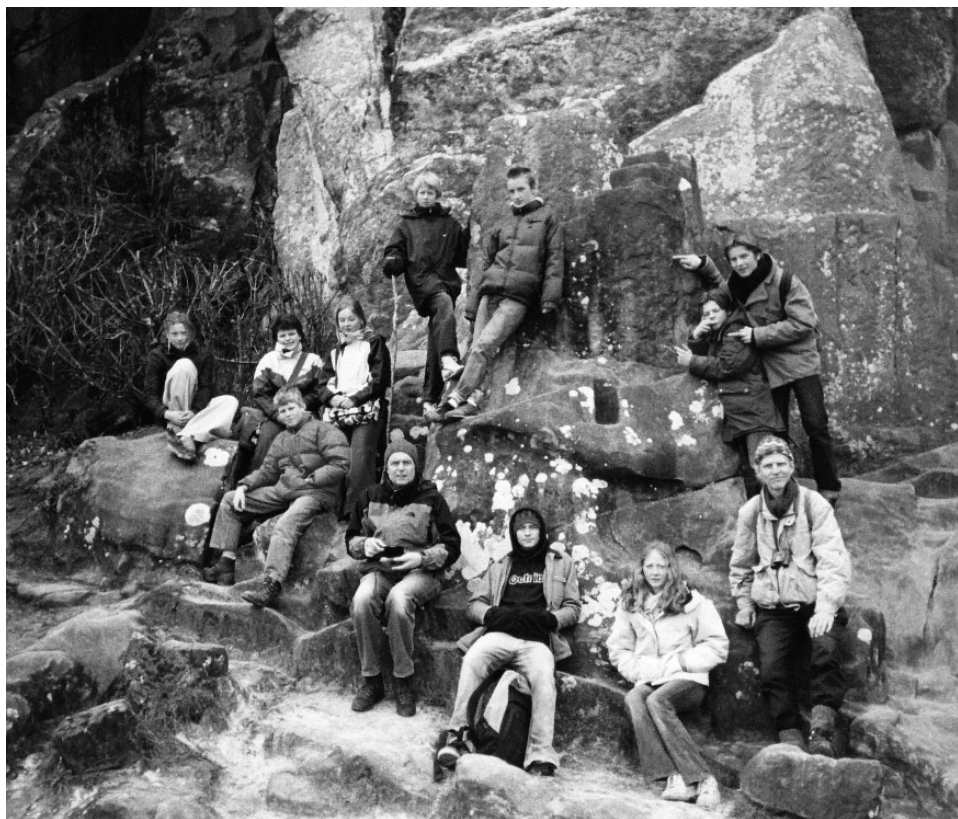
Als we tot slot de initiatiegebruiken van natuurvölker vergelijken met het ritueel van de jeugdwijding zoals dat in de Christengemeenschap vorm heeft gekregen, valt als belangrijkste verschil het volgende op: alle initiatieriten zijn erop gericht de jonge mens op te nemen in de gewoonten en gebruiken van de eigen stam, die zich in vele voorgaande eeuwen gevormd hebben.

Het sacrament van de jeugdwijding is daarentegen op de toekomst gericht: het wil de jonge mens helpen om in de loop van de tijd, met de hulp van Christus, zijn of haar wezen

steeds meer tot verschijning te brengen en een geheel eigen, individuele weg te gaan in de wereld.

Literatuur

- Wilma Bos, *Dooop, Zondagsdienst voor de kinderen, Jeugdwijding. Deel 1 uit de serie 'Sacramenten in de Christengemeenschap', Christofoor Zeist.*

Een groep jeugdwijdelingen op excursie naar de Externsteine in Duitsland

Anna Katharina Emmerich: dwaalleer of christelijke inwijdingsweg?

door Bastiaan Baan (priesterseminarie Spring Valley, VS)

De levensgeschiedenis van Anna Katharina Emmerich, die tot op de dag van vandaag voor vele mensen een steen des aanstoots is, doet mij denken aan een gedicht van Christian Morgenstern uit de bundel Palmström (München, 1968): 'Die unmögliche Tatsache'. Het (nauwelijks vertaalbare) gedicht beschrijft dat Palmström in het verkeer overreden wordt, vastbesloten denkt verder te leven en zich afvraagt: hoe kon dit ongeluk plaatsvinden, vond het eigenlijk wel plaats? Als hij ten slotte in het wetboek vindt dat in deze straat geen auto's mogen rijden, komt hij tot de conclusie: dit was slechts een droom... "Weil", so schließt er messerscharf, "nicht sein kann, was nicht sein darf."

Het leven van de mystica Anna Katharina Emmerich (1774-1824) is enerzijds een *mer à boire* voor op sensatie beluste mensen; anderzijds een bron van ergernis voor degenen die verschijnselen zoals stigmatisering tot bedrog bestempelen, omdat "niet zijn kan, wat niet zijn mag". Al tijdens haar leven scheiden zich de geesten radicaal. Wie zich in onze tijd de deprimerende moeite getroost om de pennestrijd van Sergej Prokofieff en Judith von Halle over het werk van Anna Katharina Emmerich te bestuderen en te vergelijken, herkent de voortgezette strijd, die niet altijd met zuivere waarheidsvinding te maken heeft. Maar daarover later.

Het is in dit korte bestek ondoenlijk om alle informatie over het leven van deze mystica, over haar stigmatisering, haar gedetailleerde beschrijvingen van gebeurtenissen uit het Oude en Nieuwe Testament, haar 'gezichten' van de toekomst weer te geven. Zelden is er

over een vrouw zoveel geschreven als over Anna Katharina Emmerich. De boeken pro en contra vullen letterlijk een hele bibliotheek.

Na een korte introductie over haar leven wil ik enkele indrukken weergeven van mensen, die zich intensief met haar werk hebben bezighouden – en ten slotte beschrijven, hoe ik in mijn beroep als priester met haar werk ben omgegaan en er naar kijk.

Doornenkroon

Van jongs af aan is Anna Katharina Emmerich vertrouwd met de geestelijke wereld. Zij ziet engelen, heiligen, Maria en Christus en spreekt vrijelijk over haar ontmoetingen met hen. Zodra zij echter merkt, dat anderen zich ergeren aan haar verhalen, zwijgt ze, denkend dat iedereen dezelfde beelden ziet als zijzelf – en dat het niet nodig is om daarover met anderen te spreken. De 'arme zielen' (dat zijn de gestorvenen, die geen rust vinden) zijn voor haar levenslang een aansporing om voor hen te bidden en plaatsvervangend te lijden. Van kind af aan brengt ze nachten door met waken en bidden.

Als ze 24 jaar oud is, begint met de imaginatie van de herrezen Christus de lijdensweg van haar stigmatisering. "Uit de tabernakel van de kerk, waar het heilige sacrament stond, zag ik mijn hemelse bruidegom in de gestalte van een stralende jongeling op mij toetreden. In zijn linkerhand hield hij een bloemenkrans, in zijn rechter de doornenkroon. Hij bood ze mij aan om te kiezen. Ik greep naar de doornenkroon. Hij zette die op mijn hoofd. Daarna verdween hij en ik kwam met een heftige pijn rondom mijn hoofd weer tot bezinning."

Vanaf dat moment heeft zij nagenoeg onon-

derbroken bloedingen aan het hoofd. In het jaar 1812 ontvangt zij de stigmata aan handen en voeten. Vanaf die tijd komt een voortdurende stroom van bezoekers: nieuwsgierigen, sceptici, artsen en onderzoek-commissies. Omdat 'niet zijn kan, wat niet zijn mag' wordt haar onder bedreigingen te kennen gegeven, dat ze moet toegeven dat haar wonden bedrog zijn. "Het onderzoek was reeds enkele uren zo doorgegaan. Af en toe gedroeg de heer Landrat zich gelaten, soms brulde hij van woede; nu barstte hij uit in schelden en dreigen: 'Zij is een huichelaarster...' Een stroom van beledigingen en dreigementen volgde nu; ik echter zweeg..."

(*Tagebuch des Dr. med. Franz Wilhelm Wesener*, Würzburg 1926). Niet alleen een kerkelijk onderzoek in het jaar 1813, maar ook een 'inquisitie' van de Pruisische regering, die weken lang ononderbroken duurt, legt haar het vuur aan de schenen.

Voortgezette lijdensweg

Ook in onze tijd zijn de gemoederen verdeeld – zo niet op voet van oorlog – over de rol en betekenis van Anna Katharina Emmerich. Opmerkelijk is, dat in kringen van de Christengemeenschap tot in de jaren '80 van de vorige eeuw nog in waarderende termen over haar gesproken en geschreven werd.

Zo schrijft Angelica Krogmann (*Die Christengemeinschaft*, maart 1975) over 'een ziel van loutere eenvoud, waarin zich de onmetelijkheid van de heilsgeschiedenis op de zeldzaamste wijze wilde weerspiegelen'. Voor haar is Emmerich een vroom kind, dat metijd open ogen het boek van het leven leest – ook wanneer dat haar krachten te boven gaat. Hoewel Krogmann vraagtekens plaatst bij de objectiviteit van de biografie Clemens Brentano en bij de redactie van de geschreven werken door de Rooms Katholieke kerk, herkent ze in Anna Katharina Emmerich de zuivere spiegel van een naïef, diep religieus gemoed.

Dr. Hans Lüthje, priester in de Christengemeenschap in Duitsland, schreef op hoge leeftijd een boekje onder de titel *Was es so? Das Wunder von Christi Inkarnation und Katharina*

Anna Katharina Emmerich', Gabriel C. von Max (1885), Neue Pinakothek München

Emmerichs Gesichte (eigen uitgave, 1984). Daarin citeert hij een niet nader geverifieerde uitspraak die Rudolf Steiner in een vragenbeantwoording na een lezing zou hebben gedaan: „Sie ist eine zuverlässige Somnambule“ (een betrouwbare somnambule. Van Dale: iemand die in slaapachtige of hypnotische toestand paragnostische vermogens bezit; waarzegger). Het citaat vervolgt: “Lesen Sie alles von ihr, was Sie in die Hand bekommen! Es ist äusserst wichtig!”

Hoe dan ook, Hans Lüthje heeft deze raad opgevolgd en komt aan het eind van zijn betoog tot de conclusie: “De ervaringen van een lang leven op aarde op hoge leeftijd overziend, moet ik – met de vanzelfsprekende beperking van niet uit te sluiten fouten of onnauwkeurigheden – antwoorden: ‘Ja, het was zo!’ Door de gezichten van Anna Katharina Emmerich krijgen wij een treffend beeld van de weg van Christus op aarde.”

In onze tijd spitst de strijd zich toe op de polemiek tussen Sergej Prokofieff en Judith von Halle. Daarbij wordt van meet af aan duidelijk, dat Prokofieff nauwelijks aan bronnenonderzoek heeft gedaan. Zijn belangrijkste ‘wapen’ is het hierboven genoemde citaat van Rudolf Steiner, maar hij beperkt zich alleen tot de eerste zin (‘eine zuverlässige Somnambule’) en oordeelt negatief over deze kwaliteit – om tenslotte ‘het diep onchristelijke element van zo’n toegang tot de gebeurtenissen van het keerpunt der tijden’ te benadrukken. Op de achtergrond van de polemiek staat een diep conflict tussen deze twee auteurs. Beiden gebruiken beschrijvingen uit het leven van Anna Katharina Emmerich als ‘munitie’ om de ander in het ongelijk of zelfs in een kwaad daglicht te stellen.

Twaalf poorten

Ik heb de volgende ervaringen met het werk van Anna Katharina Emmerich, wetend dat ik daarmee geen bewijzen lever, maar ik ben door deze ervaringen behoedzaam geworden. Ik heb gedurende drie decennia jaarlijks haar werk bestudeerd en delen daarvan

verwerkt in godsdienstlessen voor oudere kinderen. In de weken rond Pasen werd het klassieke verhaal van lijden, dood en opstanding verteld, aangevuld met de beschrijvingen van Anna Katharina Emmerich. Daarbij werd mij in toenemende mate duidelijk, dat de lijdensweg van Christus oneindig veel verder reikt dan wij ons gewoonlijk voorstellen – niet alleen fysiek (zoals Prokofieff meent), maar ook geestelijk. Lees bijvoorbeeld de beschrijvingen van Anna Katharina Emmerich over de lijdensweg in Getsemane. Maar ook hellevaart en opstanding worden met een levendigheid en spiritueel realisme beschreven, die toegang geven tot iets wat gewoonlijk als een raadsel of een mirakel wordt gezien. Kortom: een ervaring van christendom, die overdraagbaar is.

Het is mij ten enenmale onmogelijk, deze inhouden te bestempelen als ‘diep onchristelijk’. Ik kan mij voorstellen dat Anna Katharina Emmerich in zekere zin gepredestineerd was, om in een tijd van verval van de kerk de mens Jezus Christus weer herkenbaar te maken. Daarbij gebruikte ze het vermogen om in de geestelijke kroniek van de wereld (de Akasha-kroniek) waar te nemen en haar indrukken te vertalen in woorden, die ze dicteerde aan Clemens van Brentano. Dat daarbij vaak woorden tekort schoten, toont wellicht ook aan hoe overweldigend haar indrukken veelal waren.

Veeleer zie ik in het leven en werk van Anna Katharina Emmerich de bevestiging van een klassiek gegeven, dat we in onze tijd nogal eens uit het oog dreigen te verliezen: vele wegen leiden naar Rome. Of, in de taal van de antroposofie: Er zijn twaalf verschillende gezichtspunten mogelijk om tot waarheid te komen.

Een bekende pionier in de antroposofie, Sigismund von Gleich, heeft in zijn werk *Die Wahrheit als Gesamttumfang aller Weltansichten* (Stuttgart, 1957) dit gegeven verregaand ontwikkeld en wegen getoond om vanuit twaalf verschillende standpunten naar de werkelijkheid te kijken. Voor Sigismund

von Gleich was dit geen theoretische of louter filosofische gedachten exercitie, maar tevens geleefde werkelijkheid. Zijn vrouw, die ik in de jaren '80 leerde kennen, vertelde mij dat hij een meester was in het beluisteren van verschillende meningen zonder kritiek uit te oefenen. Hij was in staat om felle discussies, waarin tegengestelde standpunten werden geponeerd, in goede banen te leiden.

Eens zei Sigismund von Gleich tegen haar: "Er wordt zoveel over esoterie gesproken, maar degenen die het meest daarover spreken en mij een intellectueel noemen weten helemaal niet hoeveel esoterie nodig is om een discussie in goede banen te leiden." Ook Magdalena von Gleich had deze bewonderenswaardige eigenschap. Een kennis van haar vertelde eens: "Als Magdalena von Gleich een kamer binnenkwam, waar in een gezelschap kwaad gesproken of geredetwist werd, veranderde op slag de toon van het gesprek en kwamen de mensen weer tot elkaar."

Deze kwaliteiten lijken mij in een wereld, die versplinterd dreigt te worden door onwrikbare standpunten en verbitterde strijd, hoogst nodig. We mogen tenslotte blij zijn als we

ooit door een van de twaalf poorten van het Nieuwe Jeruzalem de toekomstige schepping mogen betreden. Wellicht zullen we daar met grote verwondering naast ons eigen volkje ook protestanten, rooms-katholieken, boeddhisten, islamieten, ketters en zelfs gewetensvolle atheïsten herkennen. En wie weet ontmoeten de opponenten elkaar daar weer en zeggen: "Wat? U ook hier?!"

Litteratuur

- Anna Katharina Emmerich, *Das bittere Leiden unseres Herrn Jesu Christi, Aschaffenburg 1982: Einleitung und Lebensumriss der Anna Katharina Emmerich.*
- Anna Katharina Emmerich, *Das arme Leben unseres Herrn Jesu Christi, Aschaffenburg 1983.*
- Sergej Prokofieff, *Tijdreizen - Een tegenbeeld van antroposofisch geestesonderzoek, Bergen op Zoom 2013.*
- Judith von Halle, Anna Katharina Emmerich – Een rehabilitatie, Amsterdam 2013.

Boeken

Schrijven over je eigen leven

Autobiografisch schrijven

Willemijn Soer

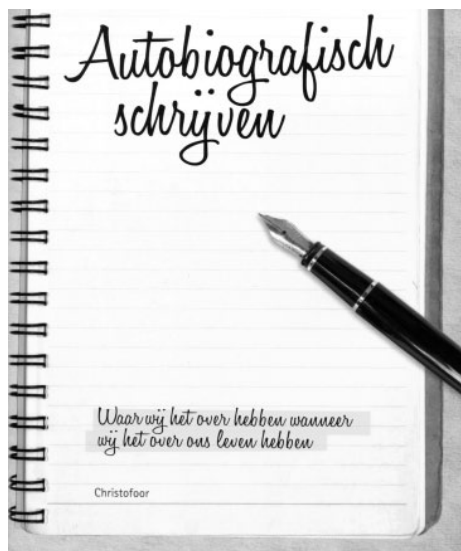
Uitg. Christofoor, 280 p. € 24.90

door Jos van Damme (gemeente Arnhem)

Een boek bedoeld voor mensen die hun autobiografie willen schrijven, dat leek me wel interessant en ik begon te lezen. Vanaf het eerste hoofdstuk kreeg ik concrete aanwijzingen over aspecten van het schrijven aan de hand van vele voorbeelden van geschreven stukjes. De auteur geeft al vele jaren cursussen autobiografisch schrijven en kan voor dit boek putten uit rijke ervaring. We krijgen veel korte stukken van anderen te lezen, aan de hand

waarvan aanwijzingen duidelijk gemaakt worden, zoals: niet tevoren een detailopzet maken. Talrijke technieken passeren de revue. Bijvoorbeeld: het schrijven vanuit het perspectief van de anderen over jouzelf en het belang van zintuiglijk schrijven naast het beschouwelijk schrijven.

In het tweede van de drie delen van het boek wijst de auteur op het belang van het stellen van vragen, om biografiepatronen van jezelf op het spoor te komen. Zij kiest daarbij voor een antroposofisch perspectief en bespreekt, na een korte uitleg van de twaalf zintuigen en het vierledige mensbeeld, op thematische wijze de mogelijke vragen per zevenjaarsperiode in een mensenleven. Daarna volgen weer hoofdstukken met veel concrete voorbeelden en concrete vragen zoals: welke ontmoetin-

gen in je leven van belang waren, welke lottinslagen er waren en hoe verbanden daartussen op het spoor te komen. De lezer krijgt ook veel schrijfoefeningen aangeboden, zoals je eigen begrafenis beschrijven (wat gaan anderen over jou zeggen).

Het derde deel is geschreven als werkboek voor groepen 'autobiografisch schrijven'. Daarin komen alle elementen van de eerste twee delen weer terug in cursusvorm en staan de aanwijzingen en benaderingen redelijk beknopt bijeen, met toch ook weer nieuwe oefeningen en invalshoeken van terugkijken op je biografie. Er is ook ruime aandacht voor het schrijven over familierelaties, die voor veel mensen een belangrijk deel van hun biografie vormen.

Een praktisch puntje is dat in elk van de delen de nummering van de hoofdstukken opnieuw begint. Ik vind dat met bladerend zoeken erg onhandig. Het is niet een boek dat ik in een keer kon uitlezen. Al die concrete stukjes uit biografieën van anderen zijn op zich nuttig, maar leiden ook af van de grote lijn. In de eerste twee delen staan de aanwijzingen verspreid in de tekst tussen alle voorbeelden. In het derde deel maakt de auteur dat wel weer

goed door de zaken op een rij te zetten. Het is ook geen leesboek maar een werkboek. Het lijkt mij een prima boek om bij de hand te hebben als ik zover ben dat ik autobiografisch ga schrijven, maar nog beter lijkt het me om dan zo'n cursus te doen!

De verstrekkende gevolgen voor een genezene

Genezingen in het evangelie

Rudolf Frieling

Uitg. Kamerling Zutphen, 127 p., €12

door Jolanda Gevers Leuven (gemeente Zeist)

Dit boekje met beschouwingen over de genezingen in het evangelie, ontleend aan *Studien zum Neuen Testament* door de Duitse theoloog en priester in de Christengemeenschap Rudolf Frieling (Urachhaus Stuttgart 1986), is een poging om in eenvoudig Nederlands de inhoud van de opstellen na te vertellen. Helaas staan er hier en daar fouten in en worden de nuances van de Duitse taal niet altijd juist weergegeven. Niettemin biedt de inhoud verrassende inzichten.

Rudolf Frieling begint zijn reeks opstellen over de genezingen in het evangelie met een uitleg van het woord 'verwondering', dat Luther in zijn bijbelvertaling gebruikt. In de Griekse tekst worden drie verschillende woorden gebruikt om de mate van het innerlijk geroerd zijn van omstanders, die getuigen waren van die genezingen, weer te geven: zij 'verwonderden zich', zij konden 'ontsteld' of zelfs 'buiten zichzelf' geraken door het ongewone en onverklaarbare. "We moeten nauwkeurig naar het beeld kijken dat de taalgenius bij het formuleren van dergelijke uitdrukkingen voor de geest stond", aldus Frieling.

Uiterst zorgvuldig heeft hij de woordkeus van de evangelisten onder de loep genomen in verband met de genezingen, met de opwekking van Lazarus en met de Ik-ben woorden uit het Johannesevangelie. Zijn bevindingen

Genezingen in het evangelie

RUDOLF FRIELING

geeft hij in compacte, vaak beeldende taal weer. Hij komt, mede door de aanwijzingen van Rudolf Steiner, tot verrassende inzichten, waardoor de genezingen veel van het ongewone en onbegrijpelijke verliezen. Daardoor worden echter ook de diepe betekenis en

de soms vèrstrekkende gevolgen voor de genezene duidelijk.

Aansluitend aan de opstellen over de genezingen volgt een hoofdstuk over de zeven Ik-ben woorden die door Christus werden uitgesproken in het laatste jaar voor zijn dood en opstanding. De opeenvolging van de zeven Ik-ben woorden – die tevens een twaalfheid in zich dragen – lijkt een stap voor stap herleven te zijn van Zijn hemelse bewustzijn en opgave. Aan het graf van Lazarus wordt Hij zich definitief van zijn opwekkingskracht en zijn eigen opstandingsmacht bewust.

In enkele gevallen werden Ik-ben woorden door Christus bij een genezing uitgesproken: 'Ik ben het licht der wereld', bij het genezen van de blindgeborene. 'Ik ben de opstanding en het leven', aan het graf van Lazarus.

In zijn nabeschouwing probeert Maurits in 't Veld aannemelijk te maken dat Jezus geen wonderen wilde verrichten en haalt daarvoor – naast het werk van Frieling – onder anderen de Nederlandse filosoof Baruch Spinoza en de Duitse arts Gerhard Kienle aan. Ook wijst hij op de weinige afbeeldingen die van de genezingen in de christelijke kunst te vinden zijn. Hij verwacht in de toekomst geen letterlijke afbeeldingen, maar meer een helder bewustzijn voor de morele dimensie van ons handelen.